

Р. М. КОЛІСНІЧЕНКО

**ГЛОБАЛІСТИЧНА СВІДОМІСТЬ
ЛЮДСТВА:
ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

Монографія

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2017

УДК 316.64-027.511:32-027.21

ББК 88.5+66.0

K60

Рецензенти: *В. Я. Малиновський*, д-р політ. наук, проф.

А. Д. Пахарев, д-р політ. наук, проф.

О. В. Шуба, д-р політ. наук, проф.

*Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії
управління персоналом (протокол № 1 від 25.01.17)*

Колісніченко Р. М.

K60 Глобалістична свідомість людства: політологічний аналіз: монографія / Р. М. Колісніченко. — Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. — 422 с. — Бібліогр.: с. 341–368.

ISBN 978-617-02-0268-0

Запропоновано власну авторську концепцію глобалістичної свідомості. Детально визначено сутність, структурні елементи, типологію, особливості розвитку і структурно-функціональної взаємодії глобалістичної свідомості з політичною культурою. Сформульовано концепт “гуманізаційної глобалістичної свідомості”, що ґрунтується на відповідності загальнолюдським інтересам, забезпеченні зростання конструктивного впливу населення світу на політичні еліти, підвищення ефективності планетарної боротьби за подолання глобальних проблем сучасності, встановлення справедливого світового порядку. Визначено механізм гуманізації глобалістичної свідомості людства, основні напрями формування її гуманізаційного типу в українському суспільстві.

Для науковців, політиків, журналістів, викладачів, студентів. Може бути корисна усім, хто цікавиться проблематикою формування глобалістичної свідомості в Україні та світі.

УДК 316.64-027.511:32-027.21

ББК 88.5+66.0

© Р. М. Колісніченко, 2017

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2017

© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017

ISBN 978-617-02-0268-0

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Історико-політологічний аналіз глобалістичної свідомості	6
Висновки до першого розділу.....	73
РОЗДІЛ 2. Теоретико-методологічні засади та специфіка взаємодії глобалістичної свідомості з сучасною політичною культурою	75
Висновки до другого розділу	158
РОЗДІЛ 3. Типологія глобалістичної свідомості людства	161
Висновки до третього розділу.....	239
РОЗДІЛ 4. Сучасні особливості та шляхи гуманізації глобалістичної свідомості в Україні і світі	242
Висновки до четвертого розділу	330
ВИСНОВКИ	333
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	341
ДОДАТКИ	369

ВСТУП

Однією з найбільш складних, небезпечних і актуальних загроз на планеті є комплекс гострих, тісно взаємопов'язаних, спільних для усіх країн і народів проблем глобального характеру, справедливе розв'язання яких можливе винятково за умов вчасного об'єднання зусиль усього людства. Провідні вчені світу розробляють дієві шляхи подолання екологічних, воєнно-політичних, соціально-економічних, гуманітарних глобальних викликів, надають відповідні рекомендації керівникам країн, урядів, політичних партій, впливових міжнародних організацій, представникам економічних еліт, профспілкам тощо. Проте, як доводить досвід, тих кроків, що здійснюються світовою спільнотою для убезпечення людства від найбільших загроз його існування, на жаль, виявляється недостатньо.

Очевидно, причини невирішеності загальнопланетарних проблем сучасності криються не стільки в інституційних чинниках, скільки в глибинах суспільної свідомості, політичної культури мас, політичних запитах населення переважної більшості країн світу. Більшість людей, завзято переймаючись питаннями власної повсякденності, на жаль, не приділяють українській необхідній уваги спільним для всього світу глобальним проблемам, від вирішення чи загострення яких залежить якість життя кожного. Суспільство достатньою мірою не вимагає від політичних еліт здійснення рішучих кроків для подолання загальносвітових викликів.

Відтак розв'язання сучасних глобальних проблем потребує підвищення компетентності населення щодо загальнопланетарної проблематики, формування мотиваційних настанов на активну участь у подоланні світових небезпек, а отже, – якісної трансформації політичної культури людства, розвитку спеціальної сфери суспільної свідомості, здатної зосередитися виключно на відображенні існуючих світових загроз. Цим зумовлена висока актуальність детального наукового аналізу теоретичних засад феномену глобалістичної свідомості як особливої

форми суспільної свідомості, що відображає суспільні оцінки й ставлення щодо значення, особливостей, шляхів вирішення глобальних проблем, виступає вагомим чинником трансформації політичної культури населення, на рівні якої виробляються відповідні зразки політичної поведінки, необхідні для дієвої гуманізації існуючої системи глобальних відносин та подолання світових негараздів.

Питанню вивчення політичної культури та глобалістичної свідомості людства приділяли увагу такі західні науковці, як Г. Алмонд, Л. Браун, С. Верба, Д. Габор, Б. Гаврилишин, Е. Ласло, Д. Медоуз, Дж. Нейсбіт, А. Печчеї, Т. Роззак та ін. В Україні вказану проблематику досліджували В. Андрущенко, Т. Андрущенко, В. Бабкін, О. Бабкіна, В. Бех, О. Волянчук, М. Головатий, В. Горбатенко, О. Карпенко, В. Корнієнко, Л. Нагорна, М. Остапенко, Ю. Шайгородський та інші учені. Проте, незважаючи на існуючі наукові розробки і дослідження глобалістичної свідомості, рівень її наукового вивчення залишається недостатнім. Існує потреба в подальшому науковому опрацюванні таких питань, як: аналіз концептуальних засад, структури, функцій, типології глобалістичної свідомості, специфіки її взаємодії з політичною культурою; визначення характерних рис еталонної моделі “гуманізаційної” глобалістичної свідомості, орієнтованої на активну участь у гуманному вирішенні світових проблем; виявлення сучасних особливостей формування суспільної глобалістичної свідомості в Україні та світі. Високою актуальністю відзначається теоретичне обґрунтування механізму гуманізації глобалістичної свідомості людства, основних напрямів становлення гуманізаційного типу глобалістичної свідомості в українському суспільстві як передумови посилення суспільних вимог відносно пріоритетної реалізації спільних загальнолюдських інтересів, подолання глобальних викликів та побудови справедливого світового порядку.

Розділ 1

ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ГЛОБАЛІСТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Глобалістична свідомість є специфічною формою суспільної свідомості, що відображає ставлення до глобальних проблем людства, їх характеру, причин, наслідків, загроз, людської діяльності, яка здійснюється для їх розв'язання, можливих способів подолання й забезпечення становлення справедливого світового порядку. Перші спроби наукового аналізу глобалістичних характеристик суспільної свідомості у їх первинному локальному вигляді сягають часів Давньої Греції. Предметом роздумів античних мислителів були особливості ставлення людей до суспільних проблем, які на той час мали регіональний характер, проте на пізніших етапах історичного розвитку поступово набули значення найбільших світових загроз для всього людства.

Античні філософи, на відміну від представників архаїчного світобачення, розглядають людину як істоту, відокремлену від природи, аналізують спільні та відмінні риси людського та природного. Таке відокремлення пов'язане, насамперед, із зростаючою впевненістю людини у своїх силах, що приходить на зміну всеохоплюючого страху перед природними стихіями, людської пригніченості перед величчю природи, чим зумовлювалося її обожнювання. Навколишнє середовище сприймається античними мислителями лише як простір для життя і діяльності людей, сутність якого є переважно незмінною [111, 217; 232].

Між тим, в античній свідомості людина ще не посідає центрального місця у світі, основне призначення природи не зводиться до її підкорення людством і задоволення його потреб. Так, *Платон* (427–347 рр. до н. е.) виступає категорично проти

протиставлення людей і тварин, піддає різкій критиці антропоцентризм, самовихваляння людини. Філософ аналізує ставлення населення до екологічних катастроф, що, правда, здійснює це через призму власних міфологічних уявлень. Він переконує в існуванні можливості періодичного відхилення від своїх орбіт небесних тіл, що обертаються навколо Землі, внаслідок чого у пожежах знищується все живе на планеті. У такий спосіб, на думку Платона, Бог очищає світ від гріха [112, 48–51].

Ідеальною державою Платон вважає аристократію, яку ототожнює зі справедливим правлінням філософів, правлінням найкращих. Наголошуючи на тому, що кожна людина має займатися винятково своєю справою, він обстоював ідею невтручання більшої частини громадян у політичне життя. Тобто коло осіб, які здатні до осмислення і політичної участі у вирішенні суспільних проблем, звужувалося лише до представників правлячих станів. У своїх працях “Держава” і “Політика” стародавній мислитель виправдовував соціальну нерівність, поклавши початок філософського аналізу проблем надмірної матеріальної диференціації суспільств і держав [106, 26].

У контексті осмислення суспільних поглядів стосовно найбільш актуальних політичних проблем, Платон зауважував, що основними завданнями держави є захист людей від зовнішніх воєнних загроз, забезпечення їх тілесними благами, створення можливостей для саморозвитку і щасливого життя [9, 12].

Предметом філософських роздумів Платона було й ставлення суспільства до способів підвищення якості роботи системи охорони здоров’я, що з часом набуває ознак глобальної проблеми. Основними критеріями, за якими, на думку філософа, необхідно оцінювати діяльність лікарів, є наявність досвіду лікарської діяльності та стан здоров’я самих медичних працівників [158, 96–98].

Один із найталановитіших учнів Платона — *Аристотель* (384–322 рр. до н. е.) — у відомій праці “Політика” започатковує філософський аналіз проблем демографічного розвитку населення. Причинами найшвидшого знищення людей, поряд із війнами і хворобами, філософ вважає зменшення рівня наро-

джуваності, що може знижуватися як швидкими темпами, перетворюючись на трагедію, так і виявлятися поступово. Водночас, беручи до уваги обмеженість території, земельних ресурсів будь-якої країни, на думку мислителя, надмірне зростання кількості населення призводить до його збіднення, дефіциту власності, що, своєю чергою, породжує соціальну напругу, злочинність. Саме тому Аристотель пропонує законодавчо обмежити рівень дітонародження залежно від наявності землі і власності з урахуванням показників дитячої смертності, бездітних шлюбів, наголошує на необхідності популяризації такої ідеї серед широких верств населення [112, 58–71].

Розмірковуючи навколо питань сприйняття суспільством проблеми вичерпання природних ресурсів, філософ звертає увагу на те, що народи, які використали ресурси своїх територій, змушені шукати інші території для помешкання. Розглядаючи періодичність геолого-географічного процесу, він доходить висновку щодо згубності поширення у суспільній свідомості хибних уявлень світового катастрофізму на зразок ідей про прогресуюче висихання земної поверхні [Там само, 58–59].

Аристотель вважає, що саме від рівня розвитку політичного мислення народу має визначатися його історичне становище. Так, до стану рабів мали належати народи не здатні до повноцінного осмислення політичних явищ, ті, які ефективно можуть лише підкорятися, тобто, говорячи сучасною мовою, носії слаборозвиненої політичної свідомості. До таких народів мислитель, зокрема, відносив підкорених греками варварів [144, 52].

На відміну від свого вчителя, найкращою формою державного ладу Аристотель визнавав “політію”, що передбачає наявність рівних політичних прав в усіх громадян, їх участь однаковою мірою в управлінні державою, розв’язанні актуальних суспільно-політичних проблем. Щоправда, громадянами, а отже, і повноправними учасниками політичного життя, згідно з ученням Аристотеля, могли бути лише ті особи, які мають середній достаток, освіту, здатність самостійно мислити й ухвалювати рішення, тобто високорозвинену суспільну свідомість [10, 457–505; 17, 23; 144, 49–62].

Розглядаючи ставлення громадян до проблем майнової нерівності, Аристотель, на відміну від Платона, виступає категорично проти значної різниці у рівнях доходів бідних та багатих, наголошує на необхідності переважання в структурі населення заможного середнього класу із середнім достатком, що, на думку філософа, було найбільш ефективним способом запобігання збройним соціальним конфліктам, надійною гарантією політичної стабільності [144, 49–62].

Лукрецій Кар (99–55 рр. до н. е.) у праці “Про природу речей”, пояснюючи такі метеорологічні явища, як дощ, блискавка, грім, веселка, вказує на недоліки свідомості тогочасного суспільства, піддає нищівній критиці поширені в суспільстві нераціональні й зумовлені релігійними чинниками уявлення людей на зразок віри в те, що блискавка і грім продукуються Юпітером. Мислитель вважає, що всесвіт складається з безлічі створених з атомів світів, кожен з яких протягом свого існування проходить такі історичні етапи, як народження, зростання, старість і загибель. На думку Лукреція Кара, Земля наближається до свого крайнього віку, можливості і ресурси природи виснажуються, якість ґрунтів знижується, планета поступово втрачає свою продуктивність і приречена припинити своє існування [8, 407–415; 96].

Пліній Старший (23–79 рр.) у книзі “Природна історія” звертає увагу на жагу людини до максимального розширення своїх територій, оволодіння якнайширшим простором, засуджує вияви жадоби як у відносинах між людьми (виступає проти війн між сусідніми народами, що ведуться з метою захоплення земельних володінь), так і в площині відносин між суспільством і природою [29, 238–261].

Отже, античні мислителі, незважаючи на низьку методологічну системність тогочасних спроб наукових досліджень, закладають основи філософського аналізу особливостей ставлення людей до проблем суспільства, держави, міжнародних відносин, взаємин людини з природою, пропонують шляхи вирішення зазначених проблем, частина з яких, як-то зменшення народжуваності, формування середнього класу,

уникнення загарбницьких воєн, залишаються актуальними і сьогодні.

Політико-культурні ідеї мислителів періоду Середньовіччя формувалися під впливом розвитку феодального устрою, поділу суспільства на стани, поширення християнства. Отже, основними рисами свідомості людини, на думку більшості середньовічних філософів, мали бути безальтернативне підкорення феодальній владі, визнання її божественного походження, обмеження політичної свободи суворими релігійними нормами, невтручання у політичне життя та неучасть у розв'язанні важливих суспільних проблем [93, 95–98; 228, 45–46].

Водночас у середньовічному світогляді християнська релігія розглядає людину поза межами природної сфери, людина наділяється винятковими правами і владою над природою. Таким чином, починає окреслюватися конфлікт між природою і суспільством, закладаються перші підвалини сучасної екологічної кризи [34].

Мислителі часів Відродження і Нового часу відносять людину в центр світу, можливості людини щодо приборкання та використання ресурсів природи оцінюють як необмежені. Між тим, одночасно з формуванням утилітарно-прагматичної доктрини природокористування, закликами до протистояння між людиною і природою простежуються переконання у необхідності шанобливого ставлення до природного середовища, зваженого використання природних ресурсів [111, 219].

Англійський філософ *Ф. Бекон* (1561–1626 рр.) у творі “Новий Органон” стверджує, що людство має повною мірою оволодіти своїм правом на природу, важливою умовою чого є глибоке пізнання людьми її тонких матерій, закономірностей розвитку шляхом проведення експериментів з природними явищами, що вимагає наполегливої роботи людського розуму. Детальне ж пізнання природи може дати людині надзвичайні можливості панування над нею, розкрити значно могутніший потенціал природних надр, ніж людство це уявляє. Водночас *Ф. Бекон* наголошує на необхідності розсудливого використан-